

OSMANİYE İLİ AĞZINDA ol- (<bol-) YARDIMCI FİİLİNİN YAKLAŞMA İFADE EDEN TASVİR YARDIMCI FİİLİ OLARAK KULLANIMI

Yard. Doç. Dr. Mustafa TANÇ

Özet

Türk toplumunun coğrafi ve kültürel yaşamındaki değişiklikler, toplumun kavram dünyasını etkilemiştir. Zamanla bu durum Türk diline de yansımıştır. Türk dilinde oluşan ilk ve küçük değişiklikler, zamanla yazı dilinden farklı olarak, Türk dilinin ağızlarını oluşturmuştur. Ağızlar, yazı dilinden ayrılan değişik konuşma biçimleridir. Bu konuşma biçimleri içerisinde, kimi dilbilgisi öğeleri yazı dilinde rastlanılmayan bir biçimde kullanım alanına çıkmaktadır. ol- (<bol-) fiili de bunlardan biridir. Osmaniye İli ağızında, kimi yapılarla, yaklaşma ifade eden tasvir yardımcı fiili olarak kullanılır. Bu kullanım tarihi Türk lehçelerinde ve günümüz Türkiye Türkçesi'nde bulunmamaktadır.

Anahtar sözcükler: Türk dili, Ağızlar, Osmaniye İli ağızı, ol- (<bol-) fiili, yaklaşma bildiren tasvir yardımcı fiili.

Résumé

Les variations dans la vie culturelle et géographique de la société turque ont influencé le monde conceptuel de la société. A la longue, cette situation s'est réfléchi à la langue turque. Les petites et premières variations produites dans la langue turque ont peu à peu constitué les idiomes turcs différents de la langue écrite. Les idiomes sont des formes de conversation différentes distinguées de la langue écrite parmi les formes de conversation, il y a quelques éléments grammaticaux qui sont utilisés en autre forme qu'on ne rencontre dans la langue écrite. Le verbe ol- (<bol-) est l'un d'eux. Dans l'idiome de la région Osmaniye, par quelque situation, il est utilisé en verbe auxiliaire descriptif qui exprime la façon d'arquer. Cet usage ne se trouve ni dans les dialectes historiques, ni dans le turc actuel de la Turquie.

Mots clés: Langue turque, Idiomes, idiome de la région Osmaniye, Le verbe ol- (<bol-), Verbe auxiliaire descriptif exprimant une approximation.

Türk toplumunun coğrafi ve kültürel yaşamında görülen değişiklikler, ilk olarak toplumun kavram dünyasını, ilerleyen süreç içerisinde ise dilini etkilemiş; Türk dilinde oluşan ilk ve küçük değişiklikler zamanla yazı dilinden farklı olarak, Türkçe'nin ağızlarını oluşturmuştur. Ağızlar, ölçünlü (standart) dil içerisinde yer alan değişik konuşma biçimleridir ve belirli bir topluluk içinde zamana ve alana bağlı olarak oluşmuşlardır. Bunların oluşumunda coğrafya, tarih, boy farkları, dilin kendi bünyesinden kaynaklanan gelişim eğilimleri önemli rol oynar (Buran 2002:78). Ağızlarda ölçünlü dilin gözümüzden kaçan bir özelliğini, biçimini ya da

* Yrd. Doç. Dr., Dicle Üniv., Fen – Edeb. Fak.

en azından bir ayrıntısını bulabiliriz. Ölçünlü dilde zamanla yitirilen değişik türden pek çok öğeyle ağızlarda karşılaşabiliriz. Hatta bir dilin tarihî ve çağdaş lehçelerinin yazı dillerinde rastlamadığımız bir öğe, dilin değişik ağızlarında kendini gösterebilir. Ölçünlü dil, sesbilgisel (fonetik) açıdan, biçimbilgisel (morfolojik) açıdan ve anlambilimsel (semantik) açıdan ağızlarla farklılıklar taşıyabilir.

İşte ölçünlü Türkçe ile bir yönüyle farklılık gösteren Türkçenin öğelerinden biri de Türk dilinin en eski yardımcı fiillerinden biri olan **ol-**'tir. Bu fiil, Osmaniye ili ağızlarında çok ilginç bir biçimde ve gerek tarihî lehçelerimizde gerekse çağdaş lehçelerimizde hem de günümüz Türkiye Türkçesi'nin ölçünlü dilinde karşılaşmadığımız bir biçimde *yaklaşma ifade eden tasvir yardımcı fiili* olarak kullanılmaktadır. Bu durum bize gösteriyor ki ağızları ele alırken zaman zaman karşılaşılan önemsenmez bir tavırla değil onları ölçünlü dilin yanında varlıklarını sürdüren birer dil hazinesi olarak görmek gerekir.

Yaklaşma ifadesi Türkçe'de *sürerlik*, *tezlik* ve *yeterlik ifade eden tasvir fiili yapıları* gibi tarihî lehçelerden bu güne kullanılagelen bir anlatım biçimidir. Bu anlatım biçimi Türkçe'de hep **yaz-** fiili ile yapılmış; Bu yapı, **esas fiil** üzerine **-A, -U** zarf-fiil ekleri getirilerek oluşturulmuştur. **yaz-** *tasvir yardımcı fiili*, bugün istenmeyen bir oluş ve kılışın gerçekleşmesine ramak kaldığını, az kalsın oluvereceğini anlatır (Banguoğlu 1986:492-493; Korkmaz 2003:237; Hacıeminoğlu 2000:175). Bugün ise ölçünlü dildeki bu yapıya paralel olarak **ol- (<bol-)** fiili bu yöre ağzında yukarıda belirttiğimiz gibi bu anlamla kullanılmaktadır. Bu yapıyı açıklamadan önce şimdi **ol-** fiilinin tarihî süreç içinde kullanılan anlam ve işlevlerine bir bakalım:

Türkçe'de **ol- (<bol-)** fiili isimlerin üzerine gelerek birleşik fiiller kurabilen bir ana yardımcı fiildir. Aynı zamanda **esas fiil + zarf-fiil (-A, -U, -I, -gAll, -p) bol-** biçiminde Eski Türkçe döneminden başlayarak tarihî ve çağdaş lehçelerimizde yine *yeterlik bildiren tasvir yardımcı fiili* olarak kullanılmakta; *Yeterlik ifade eden tasvir yardımcı fiili* olarak kullanımları sadece bu yapıyla sınırlı kalmamaktadır. Aynı zamanda ilginç bir biçimde **esas fiil + şart eki (-sA) bol-** biçiminde yine *yeterlik ifade eden bir tasvir yardımcı fiili* olarak kullanılmaktadır. Eski Anadolu Türkçesi metinlerinden Dede Korkut hikayelerinde, dikkat çekici bir biçimde *görülen geçmiş zaman kipiyle esas fiil + görülen geçmiş zaman eki (-dl) ol-* biçiminde ilginç bir kullanım özelliğine de rastlanmaktadır (Ergin 1991:473). Yine ad fiil eki **-mAk** ile birlikte bu gün Türkiye Türkçesi'nde **-mAk olmaz** yapısıyla olumsuz anlamda yeterlik anlatan bir yardımcı fiil olarak işlev görmektedir. (Korkmaz 1995:608-618; Eckmann 1988a:200; Eckmann 1988b:123).

Bütün bunların ışığı altında şunu belirtebiliriz ki **ol-** yardımcı fiili bir isimle birlikte bir birleşik fiil oluşturmanın yanında esas fiilin anlamını etkileyen, ona yeni anlam incelikleri katabilen bir *tasvir yardımcı fiili* olarak da kullanılabilmekte; bu kullanımda sadece zarf-fiil ekleri (**-A, -p, -U, gAll**), ad fiil ekleri (**-mAk**) etkili olmamakta; aynı zamanda kip ekleri (**-sA, -dl**) de görev yapmaktadır. Yani kısaca

ol- fiili hem kip ekleri, hem sıfat-fiil ekleri hem de isim fiil ekleri ile birlikte esas fiilin anlamına yeni anlam incelikleri katabilmektedir. Belki de bu özelliklere sahip olmasından dolayı söz konusu fiilimiz Osmaniye ili ağızlarında görülen bu *yaklaşma ifadeli tasvir fiili* kullanımlarını kazanmış olabilir.

Şimdi de söz konusu ilimiz ağızlarında görülen *yaklaşma ifadeli tasvir yardımcı fiili* olarak kullanılış biçimlerini ele alalım:

Yukarıda belirttiğimiz gibi **ol-** (<bol-) fiilinin *yaklaşma ifade eden tasvir yardımcı fiili* olarak kullanılışı ölçünlü dilde ve tarihî lehçelerimizde pek görülen bir yapı değildir. Bu yapılar, Osmaniye ili ağızlarında üç şekilde karşımıza çıkmaktadır:

Birincisi esas fiil üzerine görülen geçmiş zaman çekimi getirilirken, *tasvir yardımcı fiili* durumundaki **ol-** fiili üzerine de görülen geçmiş zaman çekimi getirilir. Bunu formüle edecek olursak, **EF + GGZÇ (-dI/-dU) ol- + GGZÇ** biçiminde ifade edebiliriz. Yani diğer bir deyişle, hem esas fiil hem de yaklaşma ifade eden tasvir yardımcı fiili işlevindeki **ol-** görülen geçmiş zaman çekimini almaktadır. Her iki fiil de görülen geçmiş zaman çekimindeyse bu anlam ve işleve gelmektedir. Bu yapının olumsuz fiil kök veya gövdesiyle kullanımı söz konusu değildir. Hem esas fiil hem de yardımcı fiil durumundaki **ol-** olumsuzluk eki almaz. Olumsuz kullanımı yoktur. Bu yapı bu anlam ve işlevde kullanılan en işlek yapıdır. Teklik ve çokluk olmak üzere bütün şahısları kullanılmaktadır:

Osmaniye ili ağızı

1. teklik kişi **öl-düm ol-dum**
2. teklik kişi **öl-düğ ol-duğ**
3. teklik kişi **öl-dü ol-du**
1. çokluk kişi **öl-dük ol-duk**
2. çokluk kişi **öl-düğüz ol-duğuz**
3. çokluk kişi **öl-düler ol-dular**

Türkiye Türkçesi (ölçünlü dil)

1. teklik kişi **öleyazdım**
2. teklik kişi **öleyazdın**
3. teklik kişi **öleyazdı**
1. çokluk kişi **öleyazdık**
2. çokluk kişi **öleyazdınız**
3. çokluk kişi **öleyazdılar**

Bu çekimleri, şimdi örnek cümlelerle gösterelim:

Hatice bacı boğazım gurudu. **Öldüm oldum** bir bardak su ver hele (OİA).

Hatice bacı boğazım kurudu. **Öleyazdım (ölmek üzereyim)** bir bardak su ver bakalım (TT).

Gızım damdan **düşdün olduğ** biraz geri dur (OİA).

Kızım damdan **düşeyazdın (düşmek üzeresin)** biraz geri çekil (TT).

Yağmur **dutdu oldu**. Şemsiyeşi almayı unutma baba (OİA).

Yağmur **yağayazdı (yağmak üzere)**. Şemsiyeni almayı unutma baba (TT).

Oğlum köye **vardık olduk**. Orada dinleniriz, gayılanma (OİA).

Oğlum köye ulaşayazdık (ulaşmak üzereyiz). Orada dinleniriz, endişelenme (TT).

Siz işlerinizi **bitirdiğiniz olduğunuz**. Bizimkiler öyle duruyor (OİA).

Siz işlerinizi bitireyazdınız (bitirmek üzeresiniz). Bizimkiler öyle bekliyor (TT).

Amcamgil yemeklerini **yediler oldular**, çayı hazırla abla (OİA).

Amcamgil yemeklerini yiyeyazdılar (yemek üzereler), çayı hazırlayın abla (TT).

İkincisi ölçünlü dilde kullanılmayan ancak Anadolu ağızlarında hem sıfat-fiil eki hem de kip eki olarak kullanılan **-Ik** ile oluşturulan yapıdır (Buran 1996:14). Bunu formüle edecek olursak, **EF + SF (-Ik) ol- + DGZÇ (-Ik)** biçiminde gösterebiliriz. Bu yapıda esas fiil **-Ik** ekini alırken **ol-** yardımcı fiili **-Ik** kip ekini alarak çekime girer. Yani hem esas fiil hem de *yaklaşma ifade eden tasvir fiili* durumundaki **ol-**, **-Ik** ekini alır ama kişiyi belirleyen çekim ekleri yalnızca yardımcı fiil durumundaki **ol-** üzerinde bulunur. Bu yönüyle yukarıda belirttiğimiz **EF + GGZÇ (-dI/-dU) ol- + GGZÇ** biçimindeki yapıdan farklılık gösterir. Bu yapının da tıpkı görülen geçmiş zamanla oluşturulan yapı gibi olumsuz kullanımı yoktur. Ayrıca teklik ve çokluk birinci kişileri bulunmamaktadır:

Osmaniye ili ağzı

1. teklik kişi -----

2. teklik kişi **düş-ük ol-uk-suğ**

3. teklik kişi **düş-ük ol-uk**

1. çokluk kişi -----

2. çokluk kişi **düş-ük ol-uk-suğuz**

3. çoklu kişi **düş-ük ol-uklar**

Türkiye Türkçesi (ölçünlü dil)

1. teklik kişi -----

2. teklik kişi **düşeyazmışsın**

3. teklik kişi **düşeyazmış**

1. çokluk kişi -----

2. çokluk kişi **düşeyazmışsınız**

3. çokluk kişi **düşeyazmışlar**

Bu çekimleri, şimdi örnek cümlelerle gösterelim:

Gomşu işi **bitirik oluksuğ**, saña golay gelsiğ (OİA).

Komşu işi bitireyazmışsın (bitirmek üzeresin), sana kolay gelsin (TT).

Yemek **bişik oluk**, sofrayı hazırla gızım, gonuklar beklemesiğ (OİA).

Yemek pişeyazmış (pişmek üzere), kızım konuklar beklemesin (TT).

Ana datlıyı **yyik oluksuğuz**, bize héç datlı galmamış (OİA).

Anne tatlıyı yiyeyazmışsınız (yemek üzeresiniz), bize hiç tatlı kalmamış(TT).

Dayımgıl çayı **içik oluklar**, birazdan köye gedecekler (OİA).

Dayımgıl çayı içeyazmışlar (içmek üzereler), birazdan köye gidecekler (TT).

ol- fiili, yine yöre ağzında diğer yapılardan farklı olarak, ilginç bir biçimde **EF + SF (-Ik) ol- + DGZÇ (-Ik)** kalıbıyla *soru ekini* ve çekimin sonuna

da şüpheli ifade eden *ne soru sözünü* olarak *yaklaşma ifade eden tasvir yardımcı fiili* olarak kullanılır. Yukarıdaki soru ekini ve soru sözünü almaksızın kullanılan **EF + SF (-Ik) ol- + DGZÇ (-Ik)** yapısından farklı olarak bütün kişilerde çekime girer ve şüpheli ifade eden durumlarda karşımıza çıkar:

Osmaniye ili ağzı**Türkiye Türkçesi (ölçünlü dil)**

1. <i>teklik kişi gel-ik oluk muyum ne</i>	1. <i>teklik kişi geleyazmışım(-mek üzereyim) galiba</i>
2. <i>teklik kişi gel-ik oluk musuñ ne</i>	2. <i>teklik kiş geleyazmışsın (-mek üzeresin) galiba</i>
3. <i>teklik kişi gel-ik oluk mu ne</i>	3. <i>teklik kişi geleyazmış (-mek üzere) galiba</i>
1. <i>çokluk kişi gel-ik oluk muyuk/uz ne</i>	1. <i>çokluk kişi geleyazmışız (-mek üzereyiz) galiba</i>
2. <i>çokluk kişi gel-ik oluk musuñuz ne</i>	2. <i>çokluk kişi geleyazmışsınız(-mek üzeresiniz) galiba</i>
3. <i>çokluk kişi gel-ik oluklar mı ne</i>	3. <i>çokluk kişi geleyazmışlar (-mek üzereler) galiba</i>

Bu çekimleri, şimdi örnek cümlelerle gösterelim:

Ali gardaş odunu **bitirik oluk muyum ne**, başa gışı çıkartdırmıyecek heralda (OİA).

Ali kardeş, odunu bitireyazmışım (-mek üzereyim) galiba, bana kışı çıkarttırmayacak sanırım (TT).

Usda duvarı **örük oluk musuñ ne**, bu gedişle yakında biter (OİA).

Usta duvarı öreyazmışsın (-mek üzeresin) galiba, bu gidişle yakında biter.

Yarası **iyileşik oluk mu ne**, ilacına devam et Fatma bacı (OİA).

Yarası iyileşeyazmış (-mek üzere) galiba, ilacına devam et Fatma bacı (TT).

Suyumuzu **bitirik oluk muyuk ne** gét de birtığı su getir gızım (OİA).

Suyumuzu bitireyazmışız (-mek üzereyiz) galiba, git de biraz su getir kızım (TT).

Çocuklar işinizi **bitirik oluk musuñuz ne**, birtığı daha çalışıñsana (OİA).

Çocuklar işinizi bitireyazmışsınız (-mek üzeresiniz) galiba, biraz daha gayret edin bakalım (TT).

Gomşular yunağı **yıkayık oluklar mı ne**, gızım şimdi sıra bize gelir öyliyse (OİA).

Komşular, çamaşırı yıkayayazmışlar (-mek üzereler) galiba, kızım sıra şimdi bize gelir öyleyse (TT).

Üçüncüsü ise, yine Türkçe'de sıfat-fiil eki ve kip eki olarak kullanılagelen **-mİş/-mUş** duyulan geçmiş zaman sıfat-fiil ekiyle oluşturulan yapıdır: bu yapıda

esas fiil –**mİş/-mUş** sıfat-fiil ekini alırken, **ol-** yardımcı fiili –**mİş/-mUş** kip ekini alarak çekime girer. Kısaca esas fiil ve yardımcı fiil durumundaki **ol-**, –**mİş/-mUş** ekini alır ama tıpkı –**İk** ekiyle kurulan yapıda olduğu gibi kişiyi belirleyen çekim ekleri yalnızca yardımcı fiil durumundaki **ol-** üzerinde bulunur. Bunu, **EF + SF (-mİş/-mUş) ol- + DGZÇ (-mİş/-mUş)** biçiminde formüle edebiliriz. Bu yapının da yine yukarıda belirttiğimiz görülen geçmiş zaman ve –**İk** ekiyle kurulan yapıda olduğu gibi olumsuz şekilleri yoktur. Görülen geçmiş zamanla oluşturulan yapı gibi oldukça işlektir. Tüm şahıslarda çekime girmektedir. Hem esas fiilin hem de yardımcı fiilin duyulan geçmiş zaman sıfat-fiil ve kip ekini alışıları durumunda bu anlam ve işlevde kullanılır:

Osmaniye ili ağzı	Türkiye Türkçesi (ölçünlü dil)
1. <i>teklik kişi düş-müş ol-muşum</i>	1. <i>teklik kişi düşeyazmışım</i>
2. <i>teklik kişi düş-müş olmuşsun</i>	2. <i>teklik kişi düşeyazmışsın</i>
3. <i>teklik kişi düş-müş olmuş</i>	3. <i>teklik kişi düşeyazmış</i>
1. <i>çokluk kişi düş-müş ol-muş-uk /-uz</i>	1. <i>çokluk kişi düşeyazmışız</i>
2. <i>çokluk kişi düş-müş olmuş-sunuz</i>	2. <i>çokluk kişi düşeyazmışsınız</i>
3. <i>çokluk kişi düş-müş ol-muşlar</i>	3. <i>çokluk kişi düşeyazmışlar</i>

Bu çekimleri, şimdi örnek cümlelerle gösterelim:

İşimi **bitirmiş olmuşum**, biraz bekleş gederiz (OİA).

İşimi bitireyazmışım (bitirmek üzereyim), biraz bekleyin gideriz (TT).

Dersini **bitirmiş olmuşsun**, bitir, sonra oynarsın (OİA).

Dersini bitireyazmışsın (bitirmek üzeresin), bitir, sonra oynarsın (TT).

Senin erikler **yetmiş olmuş** Ali gardaş, bizimkilerde hala bişey yok (OİA).

Senin erikler olgunlaşayazmış (olgunlaşmak üzere) Ali kardeş, bizimkilerde henüz bir şey yok (TT).

Bey pirinci **bitirmiş olmuşuk**, şeherden gelirken eve pirinc al (OİA).

Bey pirinci bitireyazmışız (bitirmek üzereyiz), şehirden gelirken eve pirinç al (TT).

Ağacın dalından **düşmüş olmuşsunuz**, oradan hemen inin (OİA).

Ağacın dalından düşeyazmışsınız (düşmek üzeresiniz), oradan hemen inin (TT).

Duvarı **örmüş olmuşlar**, ev yakında bitecek komşu (OİA).

Duvarı öreyazmışlar (örmek üzereler), ev yakında bitecek komşu (TT).

Sonuç olarak ağızlar bir dilin ölçünlü dilde bulunmayan bir ögesini barındırabilir. Tıpkı söz varlığında görülen ölçünlü dil ile ağızlar arasındaki fark, dilbilgisi öğelerinde de kendini gösterebilir. **ol-** fiili de bu öğelerden biridir ve

Osmaniye ili ağızlarında çok farklı bir yönüyle kendini kullanım alanına çıkarmıştır. Bu da *yeterlik ifade eden tasvir fiili işlevine yaklaşma ifade eden tasvir yardımcı fiili* olarak kullanılışı konusudur. Bu yüzden ağız çalışmaları yapılırken, bütün yöre ağızları köy köy, kasaba kasaba taranmalıdır. Çünkü bir köy ya da kasabada karşımıza çıkmayan dil ögesi, bir başka köyde farklı bir biçimde ya da anlam ve işlevde karşımıza çıkmaktadır. **ol-** (<**bol-**) fiili gerçekten Türkçe’de çok önemli işlev ve anlamlar üstlenmiştir. Türkçe’nin vazgeçilmez bir ögesi olarak her alanda farklı işlevlerle kendini korumasını bilmiştir. Belki de **ol-** fiilinin çok eskiden yazı diline yansımayan ve yaklaşma ifade eden bir özelliği vardı. Ama yaklaşma ifade eden **yaz-** *tasvir yardımcı fiili* bu anlamda yaygınlaşınca, onun bu anlamdaki işlevini baskılayıp zamanla unutturmuştur.

KISALTMALAR

- EF** Esas Fiil
SF Sıfat Fiil
GGZÇ (-di/-dU) Görülen Geçmiş Zaman Çekimi
DGZÇ (-Ik) Duyulan Geçmiş Zaman Çekimi
DGZÇ (-mİş/-mUş) Duyulan Geçmiş Zaman Çekimi
OİA Osmaniye İli Ağızı
TT Türkiye Türkçesi (Ölçünlü dil)

KAYNAKÇA

- Buran, Ahmet (1996)**, “-Ik Ekinin Anadolu Ağızlarında Kullanılışı”, Ankara: TDAY-Belleten 1994, ss.11-18
- Buran, Ahmet (2002)**, “Konuşma Dili Yazı Dili İlişkileri ve Derleme Faaliyetleri”, Türkbilig Türkoloji Araştırmaları, S. 2002-4, Ankara, ss.97-104
- Banguoğlu, Tahsin (1986)**, Türkçenin Grameri, Ankara: TDK Yay.
- Eckmann, Janos (1988a)**, “Harezmi Türkçesi”, *Tarihi Türk Şiveleri*(çev. Mehmet AKALIN), Ankara: TKAE Yay.
- Eckmann, Janos (1988b)**, Çağatayca El Kitabı, (çev. Günay Karaağaç), İstanbul: İstanbul Üniv. Edebiyat Fakültesi Yayınları
- Korkmaz, Zeynep (2003)**, Gramer Terimleri Sözlüğü -Genişletilmiş 2. baskı- Ankara: TDK Yay.
- Ergin, Muharrem (1991)**, Dede Korkut Kitabı II –İndeks-Gramer-, Ankara: TDK Yay.
- Korkmaz, Zeynep (1995)** “Türkiye Türkçesinde ‘iktidar’ ve ‘imkan’ gösteren yardımcı fiiller ve gelişmeleri”, *Türk Dili Üzerine Araştırmalar*, 1. Cilt, Ankara: TDK Yay., ss.607-619
- Hacıeminoğlu, Necmettin (2000)**, Kutb’un Hüsrev ü Şirin’i ve Dil hususiyetleri, Ankara: TDK Yay.